

DEDE

Anadolu'da kurulan bazı tarikatlarda belli bir mertebeye ulaşan dervişlere verilen unvan.

Türkler arasında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişilere eskiden beri ata ve baba denirdi. Bu iki unvanın ilk Yesevî dervişleri hakkında kullanıldığı bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde dede unvanı da ata ve baba gibi bir saygı ifadesi olarak kullanılmıştır. Meselâ Korkut Ata'ya aynı zamanda Dede Korkut denilmektedir. Türkçe olan dede kelimesinin dedegân şeklindeki Farsça çoğul şekli de kullanılmıştır.

Dede unvanının yaygın olarak kullanıldığı tarikatlar Mevlevîlik ve Bektaşîlik'tir. Mevlevîlik'te ikrar verip bin bir gün hizmetini bitirdikten sonra çile çıkarmış, dervişlik pâyesine erişerek dergâhta hücre sahibi olmuş sâlike dede veya derviş adı verilir. Bu tarikatta aşağıdan yukarıya muhiblik, dervişlik, şeyhlik ve halifelik şeklinde sıralanan derecelerin ikincisinde yani dervişlik derecesinde bulunan sâlike dede adı da verilir. Pîr makamında bulunan şeyh, Mevlânâ'yı örnek alarak bizzat müridleri terbiye ve sülûklerini idareyle meşgul olmadığından bu iş Konya'da tarikatçı dedeye, diğer yerlerde aşçıbaşı da denilen aşçı dedeye ait olurdu. Mevlevîlik'te dervişler aldıkları görevlere göre tarikatçı dede, aşçı dede, kazancı dede, halife dede gibi unvanlarla anılırlardı. Mevlevîlik'te çile doldurup dedelik derecesine ulaşan bir muhib için özel bir merasim düzenlenip gülbanklar çekme bir tarikat geleneği idi.

Dede ve dede baba unvanı Bektaşîlik'te de kullanılır. Bu tarikata bağlı olanların sahip oldukları unvanlara göre dereceleri şöyledir: Âşık, tâlib, muhib, derviş, baba, halife, dede baba. Hacıbektaş Tekkesi'nde pîr postunda oturan mücerred Bektaşî babasına dede baba denir. Burada oturan ilk mücerred dede baba Serserî Ali Baba Dede'dir (ö. 1588). Kırşehir'de Hacı Bektaş Tekkesi'ne bağlı dergâha Dedebağı adı verilir.

Dede unvanı az da olsa diğer bazı tarikat şeyhleri hakkında da kullanılmıştır. Halvetiyye'den Dede Ömer Rüşenî, Bayramiyye'den Dede Ömer Sikkînî bu unvanla meşhur olmuşlardı. Şeyh Bedreddin'in müridlerinden Börklüce Mustafa da Dede Sultan unvanıyla tanınırdı. Bundan başka 1567'de Bursa'da vefat eden Amasyalı Kara Dede, 1734'te yine aynı yerde vefat eden Erzurumlu Dede

Mehmed Efendi ile Dede Cöngi de ulemâdan oldukları halde bu unvanla meşhur olmuşlardır.

Alevîler ve kızılbaşlar tâbi oldukları din adamlarına dede derler. Alevîlik'te dedeler ocakzâdedir. Bir kimsenin dede olması için dede soyundan gelmesi şarttır. Alevîler genellikle dedelerin Hz. Ali soyundan geldiğini kabul ederler. Dedelerin Alevî ve kızılbaşların dinî hayatında çok önemli bir fonksiyonları vardır. Kendilerini dede tanıyanlardan ikrar alır, âyinleri idare eder, bağlıları arasında çıkan anlaşmazlıkları çözümler hususunda hakemlik yapar, suçlu görülenleri "düşkün ederler" (uyarırlar).

Anadolu'da Sünnî halk arasında da dede inancı önemli bir yere sahiptir. Ermiş bir kişi olarak düşünülen dedelerin ölümlelerinden sonra da insanlara yardımcı ve yararlı olacaklarına inanıldığından yatırı diye bilinen kabirleri ziyaret edilerek buralarda mumlar yakılır, çaputlar bağlanır, dua edilir ve dilekte bulunulur. Mezarlarını bozan veya buralarda uygunsuz işler yapanları cezalandırdıklarına inanılır. İslâm'da yeri olmayan bu tür inançlar, âlimlerin karşı çıkmalarına rağmen hâlâ halk arasında yaşamaktadır. Bu inançların da etkisiyle Anadolu'da çeşitli kasabalara, köylere, dağlara, bölgelere, semt ve mahallelere Dedeabağ, Hirmetdede, Dedeli (Ağrı, Patnos'un bir bucağı), Dedegül (Batı Toroslar'da bir tepe), Sinandede (Bursa'da bir semt) gibi adlar verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 12, 132; a.m.f., *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 391, 405; a.m.f., *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 85; a.m.f., "Kızıl-baş", *İA*, VI, 792; Mecdud Mansuroğlu, "Dede", *İA*, III, 506; Pakalın, "Dede", I, 410; Fr. Taeschner, "Dede", *EI²* (İng.), II, 199-200; *ML*, III, 437.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

DEDE-i ATİK

(bk. ALİ ŞİRUGANİ).

DEDE CÖNGİ

Kemâlüddin İbrâhîm
b. Bahşî b. İbrâhîm
(ö. 975/1567)

Osmanlı hukukçusu.

Dede Efendi, Dede Halife ve Kara Dede lakaplarıyla da tanınır. X. (XVI.) yüzyılın başında Amasya'nın Sonusa (Uluköy) köyünde doğdu. 920 (1514) yılına kadar

deri tabaklama işiyle uğraştıktan sonra ilim tahsiline başladı. Hanefî fihkî, tefsir ve Arap edebiyatı sahalarında uzmanlaştı. 935'te (1528-29) mülâzım olarak göreve başladığı Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde daha sonra müderrisliğe yükseldi. Tire Kara Kadı Medresesi ve Merzifon Sultâniyesi'nde devam ettirdiği bu görevinin ardından 950'de (1543) Diyarbakir, iki yıl sonra da Halep Hüsrev Paşa medreselerinde müftü ve müderris oldu. 957 (1550) yılında Süleymâniyye-i İznik pâyesiyile taltif edildi; Rebülâhîr 965'te (Şubat 1558) Kefe müftülüğüne getirildi. Cemâziyelâhîr 971'de (Ocak 1564) hakkında verilen azil kararı daha sonra geri alınan Dede Cöngî, yaşlılık sebebiyle istifasını sunduğu 972 Zilhiccesine (Temmuz 1565) kadar bu son görevinde kaldı. Ömrünün geri kalan devresini inziva halinde geçirdiği Bursa'da vefat etti.

Eserleri. 1. *es-Siyâsetü's-şer'îyye*. Arapça olarak kaleme alınan eser *Siyâsetnâme* adıyla da bilinmektedir. Türkçe'ye yapılmış üç ayrı tercümesi olup bunlar Arapça aslından daha meşhurdur. Seyyid Sebzî Mehmed Efendi (ö. 1091/1680) tarafından yapılan ilk çevirisi en tanınmış olanıdır. İsmâil Müfid Efendi'ye (ö. 1217/1802-1803) ait olan ikincisi, önceki gibi aslına sadık kalınarak yapılmıştır. Üslûbu birincisinden ağır olmasına rağmen ayrıntılı olduğu için daha kolay anlaşılmalıdır. Üçüncü tercüme Meşrepzâde Ârif Efendi (ö. 1275/1858) tarafından serbest bir şekilde ve genişletilerek yapılmıştır. Aynı zamanda Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin üyesi olan Ârif Efendi, âdeta yeniden kaleme aldığı eseri bir kanun metni gibi işlemiştir. Müstakil baskısı yapılan bu tercüme (İstanbul 1275) daha sonra Ahmet Akgündüz'ün *Osmanlı Kanunnâmeleri* adlı eserinde, mütercimi tarafından çıkarılan kısımlar diğer çevirilerden ikmal edilmek suretiyle yeniden yayımlanmıştır (IV, 127-212). *es-Siyâsetü's-şer'îyye*'nin aslı ve tercümelerinin Türkiye kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (bk. Akgündüz, IV, 122-124). 2. *Risâle fi emvâli beyti'l-mâl ve aksâmihâ ve aḥkâmihâ ve maşârifihâ*. Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'ya ithaf ettiği bu eser de Arapça olup devlet bütçesiyle ilgili şer'î hükümleri ihtiva etmektedir. En önemlisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmak üzere (Esad Efendi, nr. 3560) birçok yazma nüshası bulunan eser Ahmet Akgündüz tarafın-